

Pozdravni nagovor ob začetku simpozija

Spoštovani,

vse navzoče lepo pozdravljam na današnjem simpoziju o Adamu Bohoriču, ki poteka na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, katere prvi predsednik je bil jezikoslovec Rajko Nahtigal in prvi načelnik tedanjega prvega razreda jezikoslovec Fran Ramovš, kar jasno kaže na pomen slovenskega jezika v zavesti kulturnih Slovencev, katerih Akademija se ob ustanovitvi v tedanji Jugoslaviji še ni smela imenovati slovenska. Njeni današnji člani jezikoslovci skupaj z literarnimi zgodovinarji, zbranimi v drugem akademijemskem razredu, zavest o tem poslanstvu znova potrjujejo s simpozijem, posvečenim avtorju prve slovenske slovnice Adamu Bohoriču ob približni petstoletnici njegovega rojstva.

Adam Bohorič je v širši zavesti najbolj znan po pisavi bohoričici, ki se imenuje po njem, četudi sta zanj zaslužna tudi Primož Trubar in Sebastijan Krelj, sicer pa je oče naših slovničarjev, tako kot je oče slovenskih pisateljev Primož Trubar. Bohoričevo delo, posvečeno ugotavljanju zakonitosti v jeziku, je potekalo v tesnem sodelovanju s prevajalskim delovanjem Bohoričevega učenca Jurija Dalmatina, saj je bil pri nastajanju njegove epohalne Biblije njen jezikovni revizor, zato sta tako Dalmatinova Biblija kot Bohoričeva latinsko pisana slovnica izšli v istem letu. Dalmatinova Biblija je ostajala navdih vsem njenim poznejšim prevajalcem, Bohoričevo slovnico pa so upoštevali in hvalili tudi poznejši slovničarji, posebno Jernej Kopitar, ki so ugotavljali njene zasluge in omejitve, med slednjimi posebej to, da je v slovenščini zanesljivo razbrala le štiri sklone, ne pa tudi mestnika in orodnika. Bohoričevi nasledniki so potrdili, da smo Slovenci ne le narod pesnikov, marveč tudi slovničarjev, ti pa so se izkazovali pomembni tudi kot šolniki, kar je bil tudi Bohorič, ki se je zaradi narave protestantskih cerkvenih maš, pospremljanih s petjem, posebej zaslužno zavzemal za glasbo.

V času, ko je bil na osnovi kranjske govornice izoblikovan jezik v slovnici kodificiran kot naš prvi knjižni jezik, ki je s Trubarjevim prizadevanjem, namenjenim vsem Slovincem, povezal slovenske pokrajine v kulturno enovitost, so Bohoričeve zasluge zanj gotovo zelo velike in za to mu ne moremo biti dovolj hvaležni; njegova slovnica je do danes doživela dva faksimilna ponatisa in tudi pričujoči posvet o njem ni prvi, gotovo pa smisel dela današnjih jezikoslovcev kljub bogati jezikoslovni tradiciji ni le v njeni historiografiji, marveč ima toliko večjo veljavo in znova nadvse odgovorno poslanstvo tudi v današnjem civilizacijsko prelomnem času, ko ima slovenski jezik in zavzemanje zanj v globalnem okolju na osnovi bogate tradicije sicer vse formalne možnosti za svoje uveljavljanje, a se mu Slovenci vse preradi odrekamo.

V času, ko prihaja do prevlade elektronskih medijev nad tiskanimi, se porajajo spoznanja, da današnji šolarji ne morejo več slediti bolj zapletenim stavčnim strukturam, slišati pa je celo predloge, naj bi se jezik pač poenostavil, da bi bil primernejši za strojno prevajanje. Da ne govorim o vsesplošnem razkroju, ki se kaže v neobvladovanju sklonov in spolov – včasih v osrednjih časopisih celo nevesči lektorji v besedila vnašajo tovrstne napake – in celo predavanja akademikov z besedili na t. i. powerpointih večkrat razkrivajo nepismenost tudi na najvišji akademski ravni. Zato je vloga slovničarjev danes prav tako pomembna kot v preteklosti, ko se je knjižni jezik formiral. Tudi če je v nedavni preteklosti šola učencem slovnico morda priskutila, ker je skušala formalistično ozavestiti vse mogoče strukturne posebnosti jezika, je nujna in najbolj smiselna v tem, da lahko znova pripomore k večji pismenosti oziroma jezikovni kultiviranosti, pri čemer bi bilo škodljivo, ko bi jezikoslovci popuščali in bi jezikovna pravila spreminjali in poenostavljali na podlagi ugotovljene razpuščenosti oziroma očitnega neznanja.

Jezik se res neprestano spreminja in je, kot je zapisal Ivan Prijatelj, »večni mladenič, čigar rast ne preneha nikdar«, a v kodificiranje sprememb je gotovo primerno sprejemati le rezultate njegovega izpopolnjevanja, ki temelji na ustvarjalni moči na najvišji izrazni ravni, ne pa na sprejemanju njegovega razkrajanja. Kot zgovorno potrjujejo prizadevanja umetniškega V. razreda in filološkega II. razreda, ki ju podpira tudi vodstvo Akademije, pa je zavest o pomenu materne jezika danes tako do kraja prezrta, da se je treba celo vse bolj sizifovsko truditi za ohranitev slovenskega jezika na slovenski univerzi, kar je sramota brez primere. Ob tem pa se ob vsem hvalevrednem poznavanju in spoštovanju narečij pojavljajo tudi sicer domoljubna prizadevanja, da bi katero od njih dobilo celo poseben, nadnarečni jezikovni status, kar lahko po vsem dolgoletnem prizadevanju za doseženi, vse Slovence povezujoči standardni slovenski knjižni jezik spet pripelje do jezikovne dezintegracije in v svojih morebitnih najbolj daljnosežnih posledicah tudi do razkroja slovenske države.

Pri zavzetosti za uveljavljanje knjižne slovenščine kot jezika vseh Slovencev so nam lahko sijajen zgled prav prizadevanja nekdanjih nadvse zavzetih protestantov, tako Bohoriča kot Trubarja, ki je napisal, da mu je Bog »iz posebne milosti naklonil znanje slovenskega jezika, kakor se govori v deželi Krajnski«, in Bohoriču potarnal: »Ne dvomim, da dobro poznaš in neredko obžaluješ nesrečno kulturno zaostalost naše ožje domovine, saj je prava sramota, kako se vsepovsod širi zaničevanje do lepih umetnosti in zanemarjanje duhovne izobrazbe.« Ne glede na verske izvore protestantskih prizadevanj, temelječih na spoznanju, da ima vsak jezik poslanstvo, služiti Bogu, kar preberemo tudi iz besed na naslovnem listu Bohoričeve knjige *Vsaki jezik bode Boga spoznal*, so reformatorji služili sami Besedi kot izvoru resnice in možnosti za ubesedovanje

predmetnega in pojmovnega sveta, besedo pa je Bohorič imenoval tudi »zrcalo duše«, s tem pa jo je gotovo razpoznal tudi kot posredovalko duhovne luči, jasnosti in tankočutnosti.

Naši reformatorji so nas s svojim zavzetim delom vključili med evropske kulturne narode, prežete tudi z izročilom humanizma; in za najizrazitejšega humanista med njimi vsaj po dosedanjih ugotovitvah velja prav Bohorič, ki ga je poleg učenosti pritegovala tudi ustvarjalnost. Njihova zavzetost za jezik in privrženost do rojakov, ki naj bi jih razsvetlili, pa je v osnovi predpostavljala tudi ljubezen do domovine, ljubezensko pripadnost, ki je bila odločilna tudi za izgnane protestante, ko so v tujini pripravljali svoja dela za rojake v domovini.

Prav ta ljubezen je bila bistvena tudi za Bohoriča, ki se je zavedel pomembnosti domačega jezika, katerega značilnosti je registriral, in nanjo opozarjal. Kot je komentiral že France Kidrič, Bohorič »hvali one, ki hočejo ta jezik 'ohraniti in razširjati', a s fino ironijo zavrača one, ki 'o slovenskem našem jeziku brez ljubezni sodijo in govorijo'«. Dela se je lotil, kot je napisal, »da bi pospeševal in pojasnjeval materni jezik«; metodološko je to storil sicer po zgledu latinske slovnice učitelja Melanchtona, ob katero je pomerjal slovenski jezik; a se je zavedal njegove individualnosti, pa naj ga je imenoval kranjski ali slovenski ali slovanski, pri tem pa je skušal njegov pomen in slavo, po kateri naj bi se po njegovi domnevi imenovali Slovani, še posebej poudariti s sklicevanjem na mogočnost širšega slovanskega zaledja, ki ga je razširil malone na ves svet in mu iskal zgodovinske izvore vse do časov trojanske vojne in Aleksandra Velikega.

Ta svoj pogled, ki izpričuje veliko razgledanost po tedanjih jezikih ter vključuje tudi domišljijo in povzroča nejasnosti, je Bohorič zajel v svoji slovnici v njenem znamenitem predgovoru. Uvod v Bohoričevo slovnico, ki ga je v slovenščino prevedel v 19. stoletju že Josip Marn, v desetletju pred drugo svetovno vojno pa akademik Anton Sovrè, čigar prevod je moderniziral akademik Kajetan Gantar, in nazadnje akademik Jože Toporišič, je vsaj v očeh nejezikoslovcev gotovo tudi najbolj popularen in znamenit segment Bohoričeve knjige. Vzbuja pa tudi največ razpravljanj o kontekstu, v katerem je Bohorič gledal na kranjski oziroma slovenski jezik, ki pa so ga govorili tudi v drugih slovenskih deželah, na Koroškem in Štajerskem, kar na začetku knjige zgovorno ponazarjajo grafične podobe vseh treh deželnih grbov; in tudi za skupno izdajo Dalmatinove *Biblije* so se že leta 1578 odločili prav stanovi vseh teh dežel, Kranjske, Koroške in Štajerske.

Ker so gojili protestanti željo, da bi spreobrnili h krščanstvu tudi poturčene slovanske dežele, in ker je bila na naših tleh deloma izpričana tudi glagolica, je Bohorič v slovnico vključil tudi glagolski in cirilski črkopis, sicer pa se je zavedal pomena jezikov različnih narodov, ki jih je širokopotezno našteval in jim iskal povezav. V poznejši zgodovini so imele njegove besede o mogočnosti

slovanstva zelo različen odmev in so lahko Slovencem zaradi številčne majhnosti dvigale samozavest, a jih v političnih okoliščinah tudi usmerjale k težnjam po združevanju jezikov oziroma vseslovanstvu in ilirizmu, ki ga je zavrnil že Prešeren, v 19. stoletju pa so tudi slovenski jezikoslovci utopično težili k temu, da bi izoblikovali enoten skupen slovanski jezik, in nekateri pisci so celo obžalovali, da se nismo Slovenci, sledeč svetima Cirilu in Metodu, raje oprli na njun črkopis, in so zato namenjali Trubarju očitke.

Kot preberemo že na naslovnici Bohoričeve knjige, je razvidno, da je njen avtor menil, da se lahko z njeno latinsko-kranjsko pisavo posname tudi poznavanje nekaterih drugih slovanskih jezikov; toda že samo dejstvo, da je posvetil slovnico kranjskemu oziroma slovenskemu jeziku, očitno potrjuje, da se je tudi v okrožju jezikovnih sorodnikov zavedal njegove individualnosti; vprašanje tovrstnih razmerij, predvsem pa njegovega širšega kulturnega pomena, pa so ob dojemanju Bohoričevega uvoda premišljevalci o zgodovinsko izpričanih in hipotetičnih poteh slovenskega naroda in njegove kulture pozneje očitno interpretirali zelo različno.

Sam se najbolj živo spominjam trdovratnih očitkov Bohoriču iz ust akademika Emilijana Cevca, ki je v številnih pogovorih za kulturnimi omizji celo menil, da bi bila naša zgodovina zanesljivo drugačna, ko bi ne bilo škodljivega Bohoričevega uvoda, ki naj bi nas posledično usmeril k poznejši za Slovence nesrečni jugoslovanski državi. A ti očitki so se nanašali na politični vidik, ki nas je v Jugoslaviji povezal s Cevcu neljubim slovanskim Vzhodom. Za našo izrecno kulturno povezanost z evropskim Zahodom pa je bilo odločilno, da smo sprejeli krščanstvo ne glede na misijo svetih Cirila in Metoda prvenstveno že pred tem z Zahoda in da so nas v njegovo duhovno sfero vpeljali že v karolinški pisavi zapisani Brižinski spomeniki, kar je Cevc dojel kot izrazito pozitivno, četudi zaradi nemške prevlade, proti kateri smo se morali boriti, za nas prav tako politično neprijetno; a so bile Bohoričeve navezave na Slované spričo poznejših povezav z Vzhodom zanj toliko bolj moteče. Prav podobno pa je našo vključitev na Zahod s pozitivno veljavo latinščine ob sprva mnogo redkeje zapisovani slovenščini razpoznaval kot hvalevredno tudi akademik Kajetan Gantar, ker smo lahko Slovenci le tako že na samem začetku sprejeli in ohranili latinsko pisavo in ne glagolice ali cirilice ter se vključili v tok zahodno- oziroma srednjeevropske kulture, ki je v seganju prek renesanse in razsvetljenstva spodbujala tudi poznejšo ustvarjalno individualnost in ne le neustvarjalnega zapisovanja cerkvenega izročila ter, če razširim pogled še na likovno umetnost, bizantinskega slikanja ikon.

Zaradi vseh tovrstnih vprašanj, ki jih lahko odpira presojanje značilnosti in posledic Bohoričevega dela, bo gotovo tudi današnji simpozij o novih pogledih na Bohoriča zelo celovit, saj bo zajemal tako ožje jezikoslovna kot širša

kulturnozgodovinska poglavja, povezana z Bohoričevo osebnostjo, njegovo kulturno vlogo, tudi na področju šolstva in glasbe, ter z vsemi duhovnimi in jezikovnimi obzorji. Vsem navzočim in vsem eminentnim predavateljem, ki se simpozija udeležujete s svojimi dragocenimi prispevki, se v imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti še enkrat lepo zahvaljujem, posebej tudi razredu za filološke in literarne vede s tajnikom prof. dr. Markom Jesenškom, ki je srečanje tako skrbno pripravil, in vas lepo pozdravljam, simpoziju pa želim uspešen potek.

Akademik prof. dr. Milček Komelj,
podpredsednik SAZU